

Тарас Карамушка
Людмила Карамушка
Олександр Вісіч
Лариса Стульнікова
Ярослав Рябчич

ТРУДНОЩІ В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВETERANІВ/ВETERANOK ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ДЛЯ ЇХ РЕІНТЕГРАЦІЇ

У статті на основі емпіричного дослідження проаналізовано труднощі, з якими зустрічаються ветерани/ветерани війни в Україні. Констатовано, що найбільш вираженими є труднощі, які стосуються ментального та фізичного здоров'я, адаптації до умов цивільного життя, змісту та організації роботи, а також відсутність спеціальних програм для їхньої підтримки, соціальних гарантій у колективному договорі, загальної культури та досвіду у членів трудового колективу щодо підтримки ветеранів/ветеранок. Виявлено організаційно-психологічні умови для забезпечення реінтеграції ветеранів/ветеранок в організації: вшанування ветеранів/ветеранок, підтримка їхньої адаптації до цивільного життя, допомоги членам їхніх сімей/родині; організація професійної діяльності та професійної кар'єри; залучення ветеранів/ветеранок до різних форм соціальної активності в організації.

Ключові слова: російсько-українська війна, ветерани/ветеранки, реінтеграція ветеранів\ветеранок, труднощі в життєдіяльності ветеранів/ветеранок, організаційно-психологічні умови реінтеграції ветеранів\ветеранок.

Karamushka Taras
Karamushka Liudmyla
Visich Oleksandr
Stulnikova Larysa
Riabchych Yaroslav

DIFFICULTIES IN VETERANS' LIFE AND ORGANIZATIONAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS FOR VETERANS' RESOCIALIZATION

The article, based on empirical research, analyzes the difficulties faced by Ukrainian war veterans. The main difficulties related to mental and physical health, readaptation to the conditions of civilian life, the content and organization of work, as well as the lack of special veteran support programs, poor work agreement guarantees, staff's general culture and experience in veteran support. The author discusses organizational and psychological conditions for promoting veterans' organizational reintegration, which include honoring veterans, veterans' resocialization support, helping their families, veterans' work organization and career guidance, and veterans' involvement in social activities.

Key words: Russian-Ukrainian war, veterans, veterans' resocialization, difficulties in veterans' life, organizational and psychological conditions for veterans' resocialization.

Вступ
Одним із важливих напрямків діяльності українських організацій в період агресивної війни РФ проти України є підтримка ветеранів/ветеранок, створення умов для їхньої інтеграції в робочі колективи, підтримки та збереження ментального здоров'я, що здійснює прямий вплив на професійну діяльність ветеранів/ветеранок, задоволення їхніх особистих потреб та потреб їхніх сімей. Це обумовлює необхідність активного залучення до вирішення цієї проблеми керівників та працівників організації, профспілкового активу, що, в свою чергу, передбачає вивчення їхньої інформованості про особливості роботи з ветеранами/ветеранками, вивчення їх пропозицій щодо умов та ресурсів покращення цієї роботи.

Аналіз літератури показує, що сьогодні дослідження проблема роботи з ветеранами/ветеранками вітчизняними дослідниками реалізується в кількох основних напрямках. Насамперед, здійснюється аналіз державної ветеранської політики в Україні (Селіванова, 2024), визначаються шляхи забезпечення її ефективності (Тілікіна&Пеша, 2023), здійснюється вивчення закордонного досвіду соціальної реінтеграції ветеранів військової служби (Ординович, 2024). Окрім того, розкриваються управлінські та економічні аспекти реінтеграції ветеранів війни в Україні (Єгоричева, & Лахижа, 2024), визначаються напрямки

професійної адаптації ветеранів війни (Кохан, 2024). При цьому велика увага приділяється визначенню ветеранського підприємництва та бізнесу в Україні, інституційним, фінансовим та проектним складовим її практичної реалізації (Kraus, Ignatyuk, & Kraus, 2023).

Окрему групу складають дослідження, які стосуються соціальної підтримки ветеранів/ветеранок російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час (Слозанська, Горішна, Бибик&Криницька, 2023), розробки та впровадження соціальної менторської підтримки ветеранів війни у територіальній громаді (Пеша,Тілікіна&Андріученко, 2024).

Що стосується психологічних досліджень, то тут здійснюються розробки, які стосуються діагностики та стратегій відновлення психологічного благополуччя ветеранів війни (Горенко, 2023), посттравматичного зростання як основи психологічного супроводу ветеранів російсько-української війни (Харитоновна, 2023), особливостей надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: (Кокун, Пішко, Лозінська, Олійник, Хоружий, Ларіонов, & Сириця, 2023).

Важливу групу серед досліджень даної проблеми, складають також дослідження, які стосуються образу ветеранів в українському суспільстві, які, зокрема, проводяться за ініціативою Українського ветеранського фонду Міністерства питань ветеранів України спільно з соціологічною групою «Рейтинг» (Образ ветеранів в українському суспільстві, 2024). Разом з тим, недостатньо проводяться дослідження, які стосуються уявлень представників конкретних організацій, зокрема, їх профспілкового активу (який несе значну відповідальність за створення умов в організації для реінтеграції ветеранів/ветеранок), стосовно труднощів в організації життєдіяльності ветеранів/ветеранок та умов для їх реінтеграції. Слід зазначити, що вивчення цієї проблеми є особливо важливим у великих компаніях, де число ветеранів/ветеранок складає значну частину від загальної кількості працівників/працівниць. До таких компаній, зокрема, належить УТ «Укрзалізниця», де наразі 10 тис. 579 працівників УЗ воюють у лавах Збройних Сил України, а 1441 повернулися до роботи в компанії. Ще 570 залізничників загинули під час виконання військового обов'язку («Укрзалізниця запустила сайт для ветеранів та ветеранок на залізниці», 2024).

Враховуючи актуальність та недовідомість проблеми, нами визначено наступну мету дослідження: проаналізувати оцінку керівниками, працівниками організації та профспілковим активом організацій труднощів в життєдіяльності ветеранів/ветеранок та умов для реінтеграції ветеранів/ветеранок.

Завдання дослідження

1. Вивчити оцінку загальних труднощів в життєдіяльності ветеранів/ветеранок.
2. Дослідити оцінку труднощів у взаємодії ветеранів/ветеранок у процесі з представниками організації, де вони працюють.
3. Визначити напрямки діяльності, в яких створено умови для реінтеграції

ветеранів/ветеранок.

Методика та організація дослідження. Для проведення дослідження використовувались методи опитування та контент-аналізу.

Основним інструментарієм для проведення опитування була розроблена Комплексна анкета «Підтримка ветеранів та ветеранок» (автори - Карамушка Л., Карамушка Т.). Відповідно до завдань дослідження, анкета включала 26 питань («напіввідкритих» та «відкритих»), які стосувались означеної проблеми та відносились до п'яти змістовно-сміслових блоків: 1) загальна інформованість про особливості інтеграції ветеранів/ветеранок та про підтримку мобілізованих працівників/працівниць; 2) оцінка труднощів в організації життєдіяльності ветеранів/ветеранок та організаційно-психологічних умов для реінтеграції ветеранів/ветеранок; 3) обізнаність про зміст та проблеми ментального здоров'я ветеранів/ветеранок, засоби та ресурси для його забезпечення; 4) оцінка ролі та досвіду роботи трудового колективу та профспілкових організацій у підтримці та захисті прав ветеранів/ветеранок; 5) потреба у підготовці до роботи з ветеранами/ветеранками та оцінка необхідності впровадження різних форм роботи. Окрім того, анкета включала 9 питань «паспортички», яка стосувалась соціально-демографічних та освітньо-професійних характеристик учасників дослідження. Відповіді на «відкриті» запитання оброблялись за допомогою контент-аналізу, який давав можливість визначити змістовно-логічну основу аналізу відповідей і фактично розробити «ключ» для обробки отриманих даних.

Дослідження проводилось за допомогою Googleform. Для обробки отриманих даних використовувалась програма SPSS (22 версія).

У даному дослідженні представлено результати, які стосуються одного із блоків дослідження (оцінки керівниками, працівниками та профспілковим активом труднощів в організації життєдіяльності ветеранів/ветеранок та організаційно-психологічних умов для реінтеграції ветеранів/ветеранок).

Вибірка дослідження. У дослідженні взяло участь 239 учасників. За статтю опитувані утворили такі групи: 32,2% – чоловіків та 67,8% – жінки. Опитувані мали такий віковий діапазон: до 30 років – 8,3%; від 31 до 40 років – 39,6%; від 41 до 50% – 21,6%; понад 50 – 26,1%.

За напрямком діяльності опитувані представляли такі основні професійно-адміністративні групи: топ менеджери – 3,6%, керівники підрозділів – 12,6%, працівник напрямку кадрової та соціальної політики – 9,9%, представники керівного складу профспілки – 23,8%, працівники 50,1%.

Слід підкреслити, що значна частина учасників опитування була знайома з проблемами ветеранів/ветеранок не лише в контексті своєї професійної діяльності, але і в контексті особистісного життя, тобто мали негативний досвід війни. Про це свідчать такі дані: 8,5% опитуваних зазначили, що є самі ветеранами/ветеранками; 22,9% мають членів сім'ї/родини, які є ветеранами/ветеранками; у 51,7% опитуваних рідні проходять військову службу; 15,8% зазначили, що у їхній сім'ї/родині є рідні, які загинули, захищаючи Україну; 9,0 % опитуваних зазначили, що їхні рідні знаходяться у полоні або пропали безвісті.

Дослідження проводилось в підрозділах УТ «Укрзалізниця», які знаходяться в різних регіонах України (Центральний, Західний, Східний, Південний, Північний).

Дослідження організовано та проведено в співпраці з такими організаціями: Молодіжною радою Професійної спілки залізничників і транспортних будівельників України, United Help Ukraine та Українською асоціацією організаційних психологів та психологів праці України у березні-серпні 2024 року.

Дослідження організовано та проведено в співпраці з такими організаціями: Молодіжною радою Професійної спілки залізничників і транспортних будівельників України, United Help Ukraine та Українською асоціацією організаційних психологів та психологів праці України) у березні-серпні 2024 року.

Результати дослідження та їх обговорення

Згідно з першим завданням дослідження нами було визначено оцінку загальних труднощів в життєдіяльності ветеранів/ ветеранок.

За своїм змістом та кількісними вираженням відповіді опитаних на запитання «З якими труднощами в життєдіяльності, на ваш погляд, зустрічаються ветерани/ ветеранки?» було об'єднано у п'ять груп (Табл. 1).

Першу групу утворили труднощі, які пов'язані з ментальним та фізичним здоров'ям ветеранів/ветеранок та проблемами їхньої адаптації до умов цивільного життя. До цієї групи, яка є найбільш кількісно вираженою, було віднесено такі труднощі: «проблеми з ментальним здоров'ям ветеранів/ветеранок та труднощі в отриманні ними психологічної допомоги» (36,1%), «проблеми з фізичним здоров'ям та труднощі з отриманням медичної допомоги ветеранами/ ветеранками» (28,8%), «проблема адаптації військового досвіду ветеранів/ ветеранок до потреб їхнього цивільного життя» (30,6%). Як бачимо, на зазначену групу труднощів вказала в середньому третина опитаних. І найбільша частина із них вказала на проблеми ментального здоров'я ветеранів/ветеранок та труднощі в отриманні психологічної допомоги. Водночас звертає увагу на себе той факт, що проблеми з ментальним здоров'ям є більш вираженими, ніж проблеми з фізичним здоров'ям.

Таблиця 1
Загальні труднощі в життєдіяльності ветеранів/ ветеранок
(у % від загальної кількості опитаних)

Види труднощів	%
<i>1. Труднощі ментального та фізичного здоров'я ветеранів/ветеранок та проблеми їхньої адаптації до умов цивільного життя:</i>	
проблеми з ментальним здоров'ям ветеранів/ветеранок та труднощі в отриманні ними психологічної допомоги	36,1
проблема адаптації військового досвіду ветеранів/ветеранок до потреб їхнього цивільного життя	30,6

проблеми з фізичним здоров'ям та труднощі з отриманням медичної допомоги ветеранами/ветеранками	28,8
<i>2.Труднощі змісту та організації роботи ветеранів/ ветеранок:</i>	
відсутність інклюзивного простору та адаптованого робочого місця для ветеранів/ветеранок з інвалідністю	30,1
втрата інтересу до виконуваної раніше роботи	29,7
<i>3.Труднощі в реалізації соціальних прав, гарантій та пільг ветеранів/ ветеранок:</i>	
відсутність у ветеранів/ветеранок знань про їхні права та соціальні гарантії	26,9
проблеми в оформленні соціальних пільг для ветеранів/ ветеранок	24,2
<i>4.Труднощі в розумінні та спілкуванні ветеранів/ветеранок з членами суспільства, трудового колективу та сім'ї</i>	
нерозуміння ветеранів/ветеранок членами суспільства	13,7
складність у знаходженні спільної мови ветеранів/ветеранок зі своїми колегами	11,7
наявність у членів трудового колективу упередженого ставлення до ветеранів/ветеранок (негативних уявлень, стереотипів, стигми)	7,8
наявність випадків неетичної та недружньої комунікації членів трудового колективу з ветеранами/ветеранками	6,8
конфлікти ветеранів/ветеранок з членами сім'ї та родини	4,1
<i>5.Труднощі в ставленні ветеранів/ветеранок до самих себе, прояви залежної поведінки:</i>	
негативне ставлення ветеранів/ветеранок до себе, через несприйняття своїх можливостей та потенціалу, відчуття власної порожнечі та марності	8,7
зловживання ветеранами/ветеранками алкоголем чи наркотиками	7,3

До другої групи віднесено труднощі, які пов'язані безпосередньо з роботою ветеранів/ветеранок. Ця група включає такі труднощі: «відсутність інклюзивного простору та адаптованого робочого місця для ветеранів/ветеранок з інвалідністю» (30,1%), «втрата інтересу до виконуваної раніше роботи» (29,7%). Як бачимо, труднощі цієї групи знаходяться приблизно на такому ж рівні, як і труднощі першої групи, але дещо нижче, порівняно із проблемами ментального здоров'я.

Третя група включає труднощі, які пов'язані з реалізацією соціальних прав, гарантій та пільг ветеранів/ветеранок. Сюди було віднесено такі види труднощів: «відсутність у ветеранів/ветеранок знань про їхні права та соціальні гарантії» (26,9%), «проблеми в оформленні соціальних пільг для ветеранів/ветеранок» (24,2%). Звертає увагу на себе той факт, що ця група труднощів, на думку опитаних, є менш вираженою.

До четвертої групи віднесено труднощі, пов'язані з проблемами розуміння та спілкування ветеранів/ветеранок з членами суспільства, трудового колективу та сім'ї. Сюди віднесено такі труднощі: «нерозуміння ветеранів/

ветеранок членами суспільства» (13,7%), «складність у знаходженні спільної мови ветеранів/ветеранок зі своїми колегами» (11,7%), «наявність у членів трудового колективу упередженого ставлення до ветеранів/ветеранок (негативних уявлень, стереотипів, стигми)» (7,8%), «наявність випадків неетичної та недружньої комунікації членів трудового колективу з ветеранами/ветеранками» (6,8%), «конфлікти ветеранів/ветеранок з членами сім'ї та родини» (4,1%). З приємністю можна констатувати, що число таких труднощів кількісно є невисоким, і на це вказало значно менше опитаних, порівняно з труднощами першої-третьої груп.

І п'яту групу утворили труднощі, які пов'язані зі ставленням ветеранами/ветеранками до самих себе та до проблем, з якими вони зустрічаються. Сюди віднесено такі труднощі: «негативне ставлення ветеранів/ветеранок до себе, через несприйняття своїх можливостей та потенціалу, відчуття власної порожнечі та марності» (8,7%), «зловживання ветеранами/ветеранками алкоголем чи наркотиками» (7,3%). Позитивним, на нашу думку, тут також є те, що число опитаних, які вказали на такі труднощі, є також невисоким.

Слід зазначити, що число осіб, які вказали на те, що вони не володіють інформацією про труднощі, з якими зустрічаються ветерани/ветеранки, є невеликим, і складає всього 3,2%.

Друге завдання дослідження полягало у вивченні труднощів ветеранів/ветеранок у процесі взаємодії з представниками організації.

Далі представимо дані, які стосуються труднощів, з якими, на думку опитаних, зустрічаються ветерани/ветеранки у процесі безпосередньої взаємодії з представниками організації. Відповіді на запитання анкети «З якими труднощами, на ваш погляд, зустрічаються ветерани/ветеранки, у процесі взаємодії з представниками організації?» за їх змістом та кількісною вираженістю були підрозділені на дві групи (Табл.2).

Таблиця 2
Труднощі у процесі взаємодії ветеранів/ветераном з представниками організації (у % від загальної кількості опитаних)

Види труднощів	%
<i>1.Труднощі, які стосуються взаємодії з представниками організації в цілому:</i>	
відсутність в організації спеціальної програми для підтримки ветеранів/ветеранок	51,2
відсутність соціальних гарантій для ветеранів/ветеранок у колективному договорі	39,1
відсутність загальної культури та досвіду у членів трудового колективу щодо підтримки ветеранів/ветеранок	38,6
<i>2.Труднощі у взаємодії з керівництвом організації:</i>	
труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з вищим керівництвом	12,1
труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з керівниками підрозділів	12,1

труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з працівниками напрямку кадрової та соціальної політики	9,7
труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з представниками профспілки	3,8

Першу групу утворили труднощі, які стосуються взаємодії з організацією в цілому. До цієї групи, найбільш чисельної, відносяться такі види труднощів: «відсутність в організації спеціальної програми для підтримки ветеранів/ветеранок» (51,2%); «відсутність соціальних гарантій для ветеранів/ветеранок у колективному договорі» (39,1%); «відсутність загальної культури та досвіду у членів трудового колективу щодо підтримки ветеранів/ветеранок» (38,6%). Як бачимо, на цю групу труднощів вказала достатньо велика кількість опитаних, зокрема більше половини опитаних вказали на труднощі, які стосуються відсутності в організації спеціальної програми для підтримки ветеранів/ветеранок».

Другу групу утворили труднощі, які стосуються взаємодії з керівництвом організації. Зазначена група включає такі види труднощів: «труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з вищим керівництвом» (12,1%); «труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з керівниками підрозділів» (12,1%); «труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з працівниками напрямку кадрової та соціальної політики» (9,7%); «труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з представниками профспілки» (3,8%). З приємністю можна зазначити, що число опитаних, які вказали на такі труднощі, кількісно є в три-чотири рази менш вираженим, ніж труднощі першої групи. Це також корелює з результатами відповідей на розглянуте вище запитання, яке стосуються труднощів четвертої групи, що пов'язані з проблемами розуміння та спілкування ветеранів/ветеранок з членами суспільства, трудового колективу та сім'ї, де число таких труднощів складає від 4,1% до 13,7% (див. Табл. 2).

Також підкреслимо, що число осіб, які вказали на те, що вони не володіють інформацією про труднощі, з якими зустрічаються ветерани/ветеранки у процесі взаємодії з представниками організації, є невеликим і складає всього 2,9%.

Третє завдання дослідження було спрямовано на визначення напрямків діяльності, в яких створено умови для реінтеграції ветеранів/ветеранок.

Тепер проаналізуємо напрямки діяльності, в яких, на думку опитаних, створено умови для реінтеграції ветеранів/ветеранок.

Такі напрямки діяльності, які відповідно до отриманих відповідей на запитання «У яких напрямках діяльності, на ваш погляд, створені організаційно-психологічні умови для реінтеграції ветеранів/ветеранок?», об'єднано у три основні групи (Табл. 3).

Першу групу утворили напрямки діяльності, які пов'язані з вшануванням ветеранів/ветеранок, створенням умов для їхньої адаптації до цивільного життя й допомоги їх сім'ям та членам родини. Сюди віднесено такі умови: «створення у трудовому колективі практики вшанування ветеранів/ветеранок» (34,3%); «підтримка сімей та членів родини ветеранів/ветеранок» (28,0%); «успішна адаптація ветеранів/ветеранок до цивільного життя» (27,5%). Тобто мова у

цьому випадку йде про напрямки діяльності, які мають соціальну спрямованість підтримки ветеранів/ветеранок. У середньому третина опитаних вказала на такі умови, що можна оцінити позитивно.

Таблиця 3

Напрямки діяльності, в яких створені організаційно-психологічні умови для реінтеграції ветеранів/ветеранок (у % від загальної кількості опитаних)

Напрямки діяльності	%
<i>Вшанування ветеранів/ветеранок, створення умов для їхньої адаптації до цивільного життя та допомоги їхнім сім'ям та членам родини:</i>	
створення у трудовому колективі практики вшанування ветеранів/ветеранок	34,3
підтримка сімей та членів родини ветеранів/ветеранок	28,0
успішна адаптація ветеранів/ветеранок до цивільного життя	27,5
<i>Організація професійної діяльності ветеранів/ветеранок:</i>	
перекваліфікація, у разі необхідності, ветеранів/ветеранок	31,9
отримання роботи відповідно до потреб ветеранів/ветеранок	27,5
використання професійного та особистого потенціалу ветеранів/ветеранок	18,8
створення інклюзивного простору та адаптованого робочого місця для ветеранів/ветеранок з інвалідністю	18,8
ділова взаємодія ветеранів/ветеранок з колегами	15,9
кар'єрне зростання ветеранів/ветеранок	10,1
<i>Залучення ветеранів/ветеранок до різних форм активності в організації:</i>	
залучення ветеранів/ветеранок до активної профспілкової роботи	15,0
залучення ветеранів/ветеранок до активної волонтерської роботи	12,1
поєднання ветеранами/ветеранками роботи та інших сфер життя (фізичної культури, спорту, відпочинку тощо)	10,6
залучення ветеранів/ветеранок до активної громадської роботи	9,7

Другу групу утворили напрямки діяльності, що стосуються безпосередньо професійної діяльності ветеранів/ветеранок. Найбільш вираженими у цій групі виявились напрямки діяльності, що стосуються змісту професійної діяльності ветеранів: «перекваліфікація, у разі необхідності, ветеранів/ветеранок» (31,9%); «отримання роботи відповідно до потреб ветеранів/ветеранок» (27,5%). Їх вираженість знаходиться приблизно на такому ж рівні, як і види діяльності, які віднесено до першої групи, що також заслуговує позитивної оцінки.

Водночас звертає на себе увагу той факт, що опитувані зазначили, що напрямки діяльності, котрі стосуються «використання професійного та особистого потенціалу ветеранів/ветеранок» та «кар'єрного зростання ветеранів/ветеранок», виражені значно менше, в середньому вдвічі менше (на це вказало

відповідно 18,8% та 10,1% опитаних). Також значно менше, на думку опитуваних, представлені види діяльності, які стосуються «створення інклюзивного простору та адаптованого робочого місця для ветеранів/ветеранок з інвалідністю» (18,8%) та «ділової взаємодії ветеранів/ветеранок з колегами» (15,9%).

І *третю групу*, яка є найменш численною, складають напрямки діяльності, які стосуються залучення ветеранів/ветеранок до різних форм активності в організації: «залучення ветеранів/ветеранок до активної профспілкової роботи» (15,0%); «залучення ветеранів/ветеранок до активної волонтерської роботи» (12,1%); «поєднання ветеранами/ветеранками роботи та інших сфер життя (фізичної культури, спорту, відпочинку тощо)» (10,6%); «залучення ветеранів/ветеранок до активної громадської роботи» (9,7%).

Звертає увагу на себе той факт, що лише 6,0% опитаних вказали, що в їхніх організаціях такі напрямки діяльності відсутні.

Отже, в процесі дослідження виявлено значну кількість труднощів в життєдіяльності ветеранів/ветеранок і, разом з тим, показано, що в організації створюються спеціальні організаційно-психологічні умови в організації для їх подолання.

В **ИСНОВКИ**

1. Ветерани/ветеранки у процесі *організації своєї життєдіяльності зустрічаються з низкою труднощів*, які стосуються: ментального та фізичного здоров'я та адаптації до умов цивільного життя; змісту та організації роботи; реалізації соціальних прав, гарантій та пільг; розуміння та спілкування з членами суспільства, трудового колективу та сім'ї; ставлення до самих себе та проявів залежної поведінки. Найбільш вираженими є труднощі, які стосуються ментального та фізичного здоров'я та адаптації до умов цивільного життя; змісту та організації роботи.

2. Виявлено *труднощі у процесі взаємодії ветеранів/ветеранок з представниками організації*, які утворюють дві групи: а) труднощі, що стосуються взаємодії з організацією в цілому (відсутність спеціальної програми для підтримки ветеранів/ветеранок; відсутність соціальних гарантій для ветеранів/ветеранок у колективному договорі; відсутність загальної культури та досвіду у членів трудового колективу щодо підтримки ветеранів/ветеранок); б) труднощі у взаємодії з керівництвом організації (з вищим керівництвом; з керівниками підрозділів; з працівниками напрямку кадрової та соціальної політики; труднощі у взаємодії ветеранів/ветеранок з представниками профспілки). При цьому труднощі першої групи в три-чотири рази є більш вираженими, порівняно з труднощами другої групи.

3. Встановлено, що до *основних напрямків діяльності, в яких створені організаційно-психологічні умови для подолання виділених труднощів та для забезпечення реінтеграції ветеранів/ветеранок в організації* відносяться: а) вшанування ветеранів/ветеранок, підтримка їхньої адаптації до цивільного життя, допомоги членам їхніх сімей/родини; б) організація професійної діяльності

ветеранів/ветеранок та їхньої професійної кар'єри; в) залучення ветеранів/ветеранок до різних форм соціальної активності в організації та неформального спілкування. Звертає на себе увагу той факт, що всі умови реінтеграції *потребують свого посилення*, особливо ті, які стосуються професійної діяльності ветеранів/ветеранок та їхньої професійної кар'єри, а також залученості до різних форм соціальної активності.

Перспективи дослідження. До перспективних напрямків дослідження відноситься розробка спеціальних психологічних програм для підготовки керівництва, працівників та профспілкового активу організацій до роботи з ветеранами/ветеранками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горенко, М. В. (2023). Психологічне благополуччя ветеранів війни: діагностика та стратегії відновлення. *Перспективи та інновації науки*, 16(34), 430–439. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)-430-439](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-430-439)
2. Єгоричева, С., & Лахижа, М. (2024). Реінтеграція ветеранів війни в Україні: управлінські та економічні аспекти. *Розвиток міста*, 2(02), 55–62. <https://doi.org/10.32782/city-development.2024.2-7>
3. Кокун, О. М., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., Олійник, В. О., Хоружий, С. М., Ларіонов, С. О., & Сириця, М. В. (2023). Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами. *Центр учбової літератури*.
4. Кохан, В. П. (2024). Шляхи професійної адаптації ветеранів війни. У С. В. Глібка, В. П. Кохан (Ред.), *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* (с. 22–26). НДІ ПЗІР НАПрН України.
5. Соціологічна група «Рейтинг». (2024, 13 березня). Двадцять сьоме загальнонаціональне опитування «Образ ветеранів в українському суспільстві» (2–5 березня 2024 року). https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_some_zagalnonacionalne_opituvanny_obraz_veteraniv_v_ukrainskomu_suspilstvi2-5_bereznya_2024.html
6. Ординович, В. А. (2024). Закордонний досвід соціальної реінтеграції ветеранів військової служби. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (9) <https://doi.org/10.5281/zenodo.13380199>
7. Пеша, І., Тілікіна, Н., & Андріюченко, Т. (2024). Алгоритм впровадження менторської підтримки ветеранів війни у територіальній громаді. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 1(12), 108–124. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305274](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305274)
8. Селіванова, І. А. (2024). Про державну ветеранську політику в Україні. У С. В. Глібка, В. П. Кохан (Ред.), *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* (с. 27–35). НДІ ПЗІР НАПрН України.

9. Слозанська, Г., Горішна, Н., Бибик, Д., & Криницька, І. (2023). Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*, 10(1), 47–62. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5>
10. Тілікіна, Н. В., & Пеша, І. В. (2023). Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека», 5(35). <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984>
11. Rail.insider. (2024, 1 жовтня). Укрзалізниця запустила сайт для ветеранів та ветеранок на залізниці. <https://www.railinsider.com.ua/uz-zapustyla-sajt-dlya-veteraniv-ta-veteranok-na-zaliznyci/>
12. Харитоновна, Н. (2023). Посттравматичне зростання, як основа психологічного супроводу ветеранів російсько-української війни: огляд досліджень. *Psychology Travelogs*, (1), 167–189. <https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-17>
13. Краус, К. М., Ігнатюк, А. І., & Краус, Н. М. (2023). Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проектна складова практичної реалізації. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 1(11), 98–111. <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185/151>

REFERENCES

1. Gorenko, M. V. (2023). Psykhologichne blagopoluchya veteraniv viiny: diagnostyka ta strategiyi vidnovlennya [Psychological well-being of war veterans: diagnosis and recovery strategies]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 16(34), 430–439. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)-430-439](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-430-439) [In Ukrainian].
2. Yegorycheva, S., & Lakhyzha, M. (2024). Reintegratsia veteraniv viiny v Ukraini: upravlinski ta ekonomichni aspekty [Resocialization of war veterans in Ukraine: managerial and economic aspects]. *Rozvytok mista*, 2(02), 55–62. <https://doi.org/10.32782/city-development.2024.2-7> [In Ukrainian].
3. Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., Oliinyk, V. O., Khoruzhy, S. M., Larionov, S. O., & Syrytsya, M. V. (2023). Osoblyvosti nadannya psykhologichnoyi dopomogy viiskovosluzhbovtsyam, veteranam ta chlenam yikhnikh simei tsyvilnymy psykhologamy [Psychological help to military personnel, veterans and their families by civilian psychologists]. *Tsentr uchbovoi literatury* [In Ukrainian].
4. Kokhan, V. P. (2024). Shlyakhy profesiinoyi adaptatsiyi veteraniv viiny [Professional adaptation of war veterans]. In S. V. Hlibka, V. P. Kokhan (Eds.), *Pravove zabezpechennya profesiinoyi adaptatsiyi ta prava na pidpnyemnytsku dialnist veteraniv viiny* (pp. 22–26). NDI PZIR NAPrN [In Ukrainian].
5. Sotsiolohichnahrupa “Reitynh”. (2024, March 13). Dvadtsyatsomezagalnonatsionalne opytuvannya “Obraz veteraniv v ukrainskomu suspilstvi” (2–5 bereznia 2024 roky) [The twenty-seventh nationwide survey “Image of veterans in Ukrainian society” (March 2–5, 2024)]. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_some_

zagalnonacionalne_opituvanny_obraz_veteraniv_v_ukrainskomu_suspilstvi2-5_bereznya_2024.html [In Ukrainian].

6. Ordynovych, V. A. (2024). Zakordonny dosvid sotsialnoyi reintegratsiyi veteraniv viiskovoyi sluzhby [Foreign experience of resocialization of military veterans]. *Pedagogichna Akademia: naukovi zapysky*, (9) <https://doi.org/10.5281/zenodo.13380199> [In Ukrainian].
7. Selivanova, I. A. (2024). Pro derzhavnu veteransku polityku v Ukraini [The state veteran policy in Ukraine]. In S. V. Hlibka, V. P. Kokhan (Eds.), *Pravove zabezpechennya profesiinoyi adaptatsiyi ta prava na pidpryyemnytsku dialnist veteraniv viiny* (pp. 27–35). NDI PZIR NAPrN Ukrainy [In Ukrainian].
8. Slozanska, G., Gorishna, N., Bybyk, D., & Krynytska, I. (2023). Sotsialna pidtrymka veteraniv/veteranok rosiisko-ukrainskoyi viiny ta chleniv yikhnikh simei u voyenny ta povoyenny chas [Social support for Russian-Ukrainian war veterans and their families in war and post-war times]. *Social Work and Education*, 10(1), 47–62. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5> [In Ukrainian].
9. Tilikina, N. V., & Pyesha, I. V. (2023). Derzhavna veteranska polityka Ukrainy ta shlyakhy zabezpechennya yiyi efektyvnosti [State veteran policy of Ukraine and ways to ensure its effectiveness]. *Elektronne naukove vydannia "Publichne administruvannya ta natsionalna bezpeka"*, 5(35). <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984> [In Ukrainian].
10. Rail.insider. (2024, October 1 zhovtnia). Ukrzaliznytsia zapustyla sait dlia veteraniv ta veteranok na zaliznytsi [Ukrzaliznytsia launched a website for railway veterans].
11. <https://www.railinsider.com.ua/uz-zapustyla-sajt-dlya-veteraniv-ta-veteranok-na-zaliznytsi/> [In Ukrainian].
12. Kharytonova, N. (2023). Posttravmatychnezrostannya, yakosnovapsykhologichnogo suprovodu veteraniv rosiisko-ukrainskoyi viiny: oglyad doslidzhen [Post-traumatic growth as the basis of psychological support for veterans of the Russian-Ukrainian war: a review of research]. *Psychology Travelogs*, (1), 167–189. <https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-17> [In Ukrainian].
13. Kraus, K., Ignatyuk, A., & Kraus, N. (2023). Veteranske pidpryyemnytstvo ta biznes v Ukraine: instytutsiyna, finansova ta proektna skladova praktychoyi realizatsii [Veteran entrepreneurship and business in Ukraine: institutional, financial and project components of practical implementation]. *Yevropeyskiy naukovyi jurnal Ekonomichnykh ta finansovykh inovatsiyi*, 1(11), 98–111. <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185> [In Ukrainian].

Відомості про авторів

Тарас КАРАМУШКА, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології Київського інституту сучасної психології та психотерапії, програмний директор в українському представництві Благодійної організації United Help Ukraine

Taras Karamushka, Candidate of Psychological Sciences (PhD), Assoc. Prof., the Department of Social Psychology, Kyiv Institute of Modern Psychology and Psychotherapy, Program Director at the Ukrainian representative office United Help Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4813-8327>

E-mail: Tkarama90@gmail.com

Людмила КАРАМУШКА, дійсна членкиня НАПН України, докторка психологічних наук, професорка, завідувачка лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Liudmyla Karamushka, Academician of the NAES of Ukraine, Dr., Prof., Head of the Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0622-3419>

E-mail: LKARAMA01@gmail.com

Олександр ВІСІЧ, студент магістратури ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН України, директор з комунікацій в українському представництві Благодійної організації United Help Ukraine

Oleksandr Visich, Master's student of State Institution of Higher Education «UNIVERSITY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT» National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of communications at the Ukrainian representative office United Help Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3180-8301>

E-mail: visicharity@gmail.com

Лариса СТУЛЬНІКОВА, кандидатка психологічних наук, доцента кафедри соціальної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Larysa Stulnikova, Candidate of Psychological Sciences (PhD), Assistant Professor at the Department of Social Work, Taras Shevchenko Kyiv National University of Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9102-2779>

E-mail: polivkoly@gmail.com, larisapolivko@knu.ua

Ярослав РЯБЧИЧ, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Yaroslav Riabchych, PhD (Psychology), Assistant Professor, Developmental Psychology Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3216-5059>

E-mail: riabchych@knu.ua